GENTA

GENÇ TARTIŞMACILAR MECLİSİ | 2026

Çalışma Rehberi

Türk Dünyası Komisyonu

Doğu Türkistan Meselesi ve Bölgesel Kriz Alanları Kapsamında Türkiye'nin Diplomatik Politikalarının Teşkilat Dengeleri Ekseninde İncelenmesi ile Türk Dünyası'nın Ortak Tutumunun Belirlenmesine Yönelik Çalışmaların Ele Alınması

İÇİNDEKİLER

Akademi Başkanından Mektup

Akademik Asistandan Mektup

Komisyona Giriş

1.GİRİŞ

1.1. "Soydaş" ve "Akraba Topluluk" Kavramlarının Hukuki ve Siyasi İnşası

1.2. İnsani Diplomasi Modeli ve Dış Politika Yaklaşımları

1.3. Türk Devletleri Teşkilatı'nın (TDT) Evrimi: Nahçıvan'dan Türk Dünyası Vizyonu-2040'a

1.4. Küresel Sistem Bağlamı: Çok Kutupluluk, Küresel Güney ve Büyük Güç Rekabeti 2. JEOPOLİTİK KRİZ ALANLARININ BÖLGESEL VE HUKUKİ ANALİZİ

2.1. Doğu Türkistan (Sincan Uygur Özerk Bölgesi)

2.1.1. Tarihsel Süreç ve Mevcut Durum

2.1.2. İnsan Hakları İhlalleri ve Uluslararası Raporlar

2.2. Kırım ve Ahıska Türkleri

3.DİPLOMATİK PARADOKSLAR: İNSAN HAKLARI REFLEKSLERİ VE EKONOMİK PRAGMATİZM

3.1. Çin'in Kuşak ve Yol Girişimi ve Türkiye

3.2. Şanghay İşbirliği Örgütü ve Güvenlik Dengeleri

3.3. Orta Koridor (Trans-Hazar Güzergâhı)

3.4. Çok Vektörlü Dış Politika ve Rusya Faktörü

3.5. Paradoksun Anatomisi: Üye Devletler Açısından Bir Karşılaştırma

4. GÖÇ YÖNETİMİ VE ORTAK İNSANİ İSKÂN MEKANİZMASI

4.1. Türkiye'nin Göç Politikası

4.2. Kriz Bölgelerinden Olası Göç Hareketleri ve Adil Yük Paylaşımı Modelleri

4.3. Uluslararası İşbirliği Süreçleri: Budapeşte, Prag ve Almatı

5. SONUÇ VE TARTIŞMA SORULARI

5.1. Sonuç

5.2. Komisyonda Bu Gündem Maddesi Doğrultusunda Tartışılacak Sorular

KAYNAKÇA

Akademi Başkanından Mektup

Sayın katılımcılar, kıymetli ekibim;

Sizlerle, üzerinde yaklaşık iki aydır ekibimle birlikte büyük bir gayretle çalıştığımız bu meclis simülasyonunda bir araya gelmekten büyük bir onur duyuyorum. Ben Ahmet İshak OLGUN; Pendik İTO Şehit Ahmet Arslanhan Anadolu İmam Hatip Lisesi 10. sınıf öğrencisi olarak bu meclis simülasyonunda Akademi Başkanlığı görevini üstleniyorum.

Ekibimle birlikte temel gayemiz; akademik münazara, uluslararası ilişkiler, parlamenter kültür ve diplomatik simülasyon birikimlerimizin ışığında, genç bireyler olarak analitik düşünceyi ve demokrasi bilincini ön plana çıkarmaktır. Komisyonlarımızda ele aldığımız ulusal ve küresel meseleleri yalnızca yüzeysel tartışmalarla değil; çoğulcu katılım ilkelerine, özgür tartışma ortamına ve nitelikli fikri altyapıya dayandırarak derinlemesine kavramayı hedefliyoruz. Bilgi, sadece bireysel bir birikim değil; meclis zemininde demokratik ve hakkaniyetli reformlar inşa etmek ve toplumun istifadesine sunmak için paylaşıldıkça anlam kazanan kurumsal bir sorumluluktur. Bu yüzden her şeyi bildiğimiz yanılgısına kapılmadan, sorgulamaya, araştırmaya ve katılımcı-teorik çıktılar üretmeye kararlılıkla devam etmek zorundayız.

Ulusal ve uluslararası platformlarda elde ettiğimiz tecrübelerle de sabit olduğu üzere; halk iradesi, çoğulculuk, kamu yararı, insan onuru ve ifade hürriyeti gibi evrensel demokrasi ilkelerini çağımızın dinamikleriyle buluşturmaya, hayatın ve mevzuatın her alanında demokratik adalet idesini hâkim kılmaya talip olmalıyız. Geleceğin demokratik ve katılımcı devlet mimarisine akılcı, tutarlı ve nitelikli birer taş da biz koymalıyız.

Amacımız sizlere akademik donanımı yüksek, nitelikli, demokratik ve ufuk açıcı bir müzakere ortamı sunmaktır. Demokrasinin ve hakkaniyetin üstünlüğünü şiar edindiğimiz bu süreçte, ortaya koyacağınız nitelikli fikirlerinizle ve yapıcı tartışmalarınızla bu simülasyona katacağınız değere gönülden inanıyoruz.

Sevgi ve saygılarımla...

Genç Tartışmacılar Meclisi'26 Akademi Başkanı

Ahmet İshak OLGUN

Akademik Asistandan Mektup

Sayın Katılımcılar,

Öncelikle GENTA Meclis Simülasyonu'26'da Türk Devletleri Teşkilatı (TDT) Komisyonu çatısı altında, bölgesel dinamikler açısından son derece kritik bir dönemeçte sizlerle birlikte yer almaktan büyük bir memnuniyet duyuyorum.

Komisyonumuz bu simülasyonda; ilk gündem maddesi olan Doğu Türkistan, Kırım ve Ahıska gibi soydaş azınlıkların durumunu bölgesel dengeler ekseninde ele alırken, ikinci gündem maddesi kapsamında Rusya Federasyonu'ndaki olası krizler karşısında Türk Dünyası göçmen iş gücü akışının yönetimini ve TDT bünyesinde "Ortak İstihdam ve İş Piyasası" (OTİP) ağının kurulmasını masaya yatırmaktadır. Üçüncü gündem maddesinde ise küresel güvenlik dengeleri çerçevesinde Rusya enerji bağımlılığının tasfiyesi ve "TDT Ortak Enerji Güvenliği ve Alışveriş Programı" (TETP) incelenmektedir.

Komitemizin üç gündem maddesi bütününde ele aldığı ana başlıklar; insan hakları ve soydaşlık reflekslerinin Çin ve Rusya ile yürütülen ekonomik/ticari ortaklıklarla uyumlaştırılması, kriz bölgelerinden gelebilecek göç hareketlerine karşı yük paylaşımı, iş gücü piyasalarının ve işçi dövizlerinin korunması, Türk Yatırım Fonu (TYF) kapsamındaki finansal mekanizmalar, dijital veri koordinasyonu, Trans-Hazar Enerji Koridoru'nun hukuki statüsü ve ortak enerji borsası projeleridir. Tüm bu konular; iktisadi, hukuki ve jeopolitik boyutlarıyla dengeli ve çok boyutlu bir çerçevede değerlendirilmektedir.

Bu çalışma rehberi, komisyon görüşmelerinde genel bir yol haritası sunmak ve tartışmaların analitik bir zeminde yürütülmesine katkı sağlamak amacıyla hazırlanmıştır. Süreç boyunca üç gündem maddesinin birbirini tamamlayan niteliği gözetilerek bölgesel iş birliği imkânlarının verimli bir biçimde ele alınması hedeflenmektedir.

Verimli, yapıcı ve stratejik akıl yürütmelerin öne çıktığı bir tartışma süreci dilerim.

Saygılarımla,

Abdullah SATUKBUĞRA

Türk Devletleri Komisyonu Akademik Asistanı

Komisyona Giriş

Türk Devletleri Komisyonu, tarihsel kökenleri, ortak kültürel mirası ve coğrafi yakınlıklarıyla birbirine bağlı Türk devletleri arasındaki siyasi diyalogu güçlendirmeyi, ekonomik entegrasyonu artırmayı ve kültürel etkileşimi derinleştirmeyi hedefleyen bir komisyondur. Türk dünyası içerisindeki iş birliğini ve ortak çalışmaları güçlendirmek adına yapılan en önemli çalışmalardan biri Türk Devletleri Teşkilatı'nın kurulmasıdır. 1992 yılında çalışmalarına başlamış ve 2009 yılında ilk olarak Türk Dili Konuşan Ülkeler Konseyi (Türk Keneşi) ismini almış olan kuruluş, 2020 yılında Türk Devletleri Teşkilatı adını sahiplenmiştir. Türk Dünyası kavramı, geniş bir coğrafyada yaşayan Türk halklarını kapsayan tarihî ve kültürel bir bütünlüğü ifade etse de, bu komisyon kapsamında daha somut ve uygulanabilir bir çerçeve çizilmesi adına "Bağımsız Türki Cumhuriyetler" odağında değerlendirilmektedir. Bu bağlamda, Türk Devletleri Teşkilatı üye ülkeleri olan Türkiye, Azerbaycan, Kazakistan, Kırgızistan ve Özbekistan başta olmak üzere, ilgili diğer Türk ülkeleri; Türkmenistan, Kuzey Kıbrıs Türk Cumhuriyeti ve tarihteki bağları sebebiyle Macaristan, Türk Devletleri Komisyonu'nun ilgilendiği başlıca ülkelerdir.Bu bağlamda, Türk Devletleri komisyonu Türk Devletleri Teşkilatı'nın (TDT) sunduğu iş birliği mekanizmalarındaki imkanlar ve avantajlar sebebiyle, öncelik olarak bu teşkilata üye ülkelere ve daha sonra ilgili Türk devletlerine odaklanmakta ve ortak kazanımlarını yürütmektedir.

1. Giriş

Bu rehber, komisyon üyelerinin gündem maddesini hem kavramsal hem de olgusal düzeyde kavrayabilmesi için hazırlanmıştır. Rehberin İlk Gündem maddesi olan "Doğu Türkistan Meselesi ve Bölgesel Kriz Alanları Kapsamında Türkiye'nin Diplomatik Politikalarının Teşkilat Dengeleri Ekseninde İncelenmesi ile Türk Dünyası'nın Ortak Tutumunun Belirlenmesine Yönelik Çalışmaların Ele Alınması" gündem maddesi beş bölümden oluşur. İlk bölüm kuramsal zemini kurar; ikinci bölüm kriz alanlarını olgusal olarak ortaya koyar; üçüncü bölüm insan hakları refleksi ile ekonomik pragmatizm arasındaki paradoksu çözümler; dördüncü bölüm göç yönetimi ve ortak insani iskân mekanizmasını ele alır; beşinci bölüm sonuç ve bu gündem maddesi ile ilişkin komisyon içi tartışma sorularını barındırır

1.1. "Soydaş" ve "Akraba Topluluk" Kavramlarının Hukuki ve Siyasi İnşası

Soydaşlık, doğal ve değişmez bir olgu değil, siyasi ve hukuki süreçlerle sürekli yeniden üretilen bir kategoridir. Sosyal inşacı bakış açısından bakıldığında "soydaş" kavramı, devletin kimi topluluklara yönelik sorumluluk hissini tanımlayan, sınırları tarihsel olarak değişen bir kimlik çerçevesidir. Türk kamu yönetiminde bu kavramın hukuki karşılığı tek bir tanıma dayanmaz. Anayasa, vatandaşlık mevzuatı, göç ve iltica hukuku ile dış politikanın kurumsal yapısı kavramı farklı içeriklerle kullanır. Bu durum, uygulamada belirsizliğe ve zaman zaman anayasal ilkelerle çelişkilere yol açar.

Kavramın kurumsal yansıması, Yurtdışı Türkler ve Akraba Topluluklar Başkanlığı ile Türk İşbirliği ve Koordinasyon Ajansı gibi yapılar üzerinden görülür. Bu kurumlar, soydaşlık

söylemini somut programlara dönüştüren aygıtlardır; ancak soydaş, akraba topluluk ve Türk soylu gibi terimler arasındaki sınırların bulanık kalması, dış politikada beklenti yönetimini zorlaştırır. Bir topluluğa yönelik ilgi, o topluluğun yaşadığı devletle ilişkileri doğrudan etkileyebilir. Doğu Türkistan örneğinde olduğu gibi, Ankara'nın soydaşlık söylemi ile Pekin'in iç işlerine karışmama ilkesi arasındaki fark, ikili ilişkilerde yinelenen bir sürtüşme kaynağıdır.

Etnik akrabalık vurgusu, Orta Asya üyelerinin kendi çok etnikli toplumsal yapıları ve Çin'le komşuluk gerçekleri karşısında bölücü bir etki de yaratabilir. Bu nedenle ortak dilin, etnik referanstan çok evrensel insan hakları normlarına ve insani sorumluluğa dayanması, hem hukuki tutarlılık hem de siyasi kabul edilebilirlik açısından daha güvenli bir zemin sunar.

1.2. İnsani Diplomasi Modeli ve Dış Politika Yaklaşımları

Uluslararası ilişkilerde pragmatik ve idealist yaklaşım ayrımı, gündem maddesinin merkezindeki paradoksu anlamak için gerekli bir çerçeve sunar. Realist çizgi, dış politikayı çıkar, güç ve güvenlik hesapları üzerinden okur; idealist çizgi ise norm, değer ve ahlaki sorumluluğu ön plana alır. Bu iki yaklaşım, felsefi düzeyde birbirini karşılıklı olarak eleştirir. İdealizm, gerçekliği göz ardı etmekle; realizm ise değerleri araçsallaştırmakla suçlanır. Bu eleştirilerden çıkan sonuç, iyi bir dış politikanın gerekçelendirme, bağlam ve sürdürülebilirlik ilkelerini birlikte gözetmesi gerektiğidir. Yani bir tutum yalnızca ilkesel olarak haklı olmakla yetinmemeli, içinde bulunulan koşullara uygun ve zaman içinde taşınabilir olmalıdır.

Türkiye'nin son yirmi yıldaki insani diplomasi pratiği bu dengeyi kurma çabası olarak okunabilir. İnsani diplomasi, güç ve ahlak arasındaki dengeye dayanır; ulusal çıkar ile insani hedefler zaman zaman örtüşür, zaman zaman çatışır. Türkiye'nin modeli, kültürel yakınlığı olan aktörlere ve küresel ölçekte ağırlaşan insani krizlere öncelik verir. TİKA, AFAD ve Türk Kızılay bu modelin kurumsal omurgasını oluşturur. TİKA 1992'de Türk Cumhuriyetleriyle eğitim, sağlık, tarım ve teknik altyapı alanlarında ilişkileri geliştirmek üzere kurulmuş, 2000'li yıllardan itibaren faaliyet alanını beş kıtaya yaymıştır. AFAD 2009'da afet yönetimini tek çatı altında toplamış ve yurtdışı insani operasyonlarda etkin rol üstlenmiştir. Kızılay ise ayrım gözetmeksizin insan hayatını ve sağlığını korumayı temel ilke edinmiş bir yapı olarak sahada süreklilik sağlar.

Sürdürülebilir insani diplomasi için beş ölçüt öne çıkar: sağduyulu yaklaşım, insanlığın ortak faydasının gözetilmesi, süreklilik, uzun vadeli etki ve çıkar odaklı olmama. Sağduyulu yaklaşım, yardım götürülen ülkenin yönetimini ve yerel halkını ikna etmeden hareket etmemeyi ifade eder. Somali, Arakan ve Afganistan örnekleri, Türkiye'nin ev sahibi devletle iş birliği içinde çalışarak erişim ve meşruiyet sağladığını gösterir. Somali'de kuraklık yardımı arabuluculuk, kalkınma ve güvenlik sektörü eğitimiyle birleşmiş; Arakan'da Türkiye, BM dışında yardım ulaştıran ilk ülkelerden biri olmuş ve krizin ardından Bangladeş'teki mülteci kamplarında barınma, sağlık, su ve eğitim hizmetleri sunmuştur; Afganistan'da ise 2000'li yılların ortasından itibaren kalkınma projeleri ve eğitim faaliyetleri sürdürülmüştür.

Türkiye'nin insani diplomasisi arabuluculuk pratiğiyle de tamamlanır. Rusya-Ukrayna savaşında Antalya Diplomasi Forumu marjında iki ülkenin dışişleri bakanlarının bir araya getirilmesi, İstanbul'da müzakere heyetlerine ev sahipliği yapılması, 22 Temmuz 2022'de

Karadeniz Tahıl Girişimi'nin imzalanması ve Müşterek Koordinasyon Merkezi'nin İstanbul'da kurulması, esir takaslarının kolaylaştırılması bu pratiğin başlıca örnekleridir. Aynı çizgide Somali ile Etiyopya arasındaki gerilimde Ankara Bildirisi'nin kabulü, Karabağ sonrası Güney Kafkasya'daki rolü ve Suriye'de rejimin devrilmesinin ardından yürütülen yoğun telefon ve ziyaret diplomasisi de sayılabilir. Bu tecrübe, Türkiye'ye çatışmanın her iki tarafıyla konuşabilen bir aktör olma itibarı kazandırmıştır. Komisyon açısından önemi şudur: Doğu Türkistan gibi hassas bir dosyada da Türkiye ve teşkilat, tarafları suçlayan bir aktör olmaktan çok, insani erişim ve diyalog kanalı açmaya çalışan bir kolaylaştırıcı olarak konumlanabilir.

Bu model aynı zamanda eleştirilere açıktır. Kurumların özerkliği hızlı hareket imkânı verse de eşgüdüm eksikliğini beraberinde getirebilir. Birçok coğrafyada eş zamanlı faaliyet yürütmek, yerel kalkınma planlarını uzatabilir. Daha önemlisi, insani diplomasinin bir dış politika aracına dönüşmesi, yardımın çıkar temelli algılanması riskini doğurur. Doğu Türkistan gibi bir dosyada bu risk doğrudan karşımıza çıkar: insani söylemin samimiyeti, ekonomik ilişkilerde gösterilen ihtiyat ile karşılaştırıldığında sorgulanabilir. Komisyonun ortak tutumu, bu tutarlılık sorusuna yanıt verebilecek nitelikte olmalıdır.

1.3. Türk Devletleri Teşkilatı'nın Evrimi: Nahçıvan'dan Türk Dünyası Vizyonu-2040'a

Türk devletleri arasında kurumsal ilişkiler 1990'ların başında başlamış, ancak kalıcı bir yapıya kavuşması 2009'da imzalanan Nahçıvan Anlaşması ile mümkün olmuştur. Bu anlaşmayla Türk Dili Konuşan Ülkeler İşbirliği Konseyi kurulmuş, konsey 2021'de İstanbul Zirvesi'nde Türk Devletleri Teşkilatı adını almıştır. Kurucu üyeler Azerbaycan, Kazakistan, Kırgızistan ve Türkiye'dir; Özbekistan daha sonra tam üye olmuş, Türkmenistan, Macaristan ve Kuzey Kıbrıs Türk Cumhuriyeti gözlemci statüsü kazanmıştır. TÜRKSOY, TÜRKPA, Türk İş Konseyi, Türk Akademisi ve Türk Kültür ve Miras Vakfı, teşkilatın kültürel, parlamenter, ekonomik ve akademik koordinasyon ağını oluşturur.

Teşkilatın işbirliği gündemi siyaset, ekonomi, ulaştırma, enerji, eğitim, sağlık, çevre ve göç gibi çok geniş bir alana yayılmıştır. Türk Dünyası Vizyonu-2040 belgesi, ulusal ekonomik politikaların uyumlaştırılmasını, ticaret tamamlayıcılığının artırılmasını, ticaret engellerinin kaldırılmasını ve Hazar geçişli Orta Koridor boyunca çok modlu bağlantısallığın geliştirilmesini hedefler. Böylece teşkilat, kültürel bir platform olmanın ötesinde ekonomik ve stratejik bir aktör hüviyeti kazanmaktadır. Ancak bu evrim, üyelerin farklı dış politika yönelimleri ile de sınanır. Kimi üyeler Kolektif Güvenlik Antlaşması Örgütü, Şanghay İşbirliği Örgütü ve Avrasya Ekonomik Birliği gibi yapılarda da yer alır; bazı üyeler ise Türkiye'nin temel dış politika tezleriyle her zaman örtüşmeyen adımlar atabilmektedir. Bu nedenle teşkilat içinde ortak tutum belirlemek, en az ortak paydayı bulma sanatıdır.

1.4. Küresel Sistem Bağlamı: Çok Kutupluluk, Küresel Güney ve Büyük Güç Rekabeti

Gündem maddesi, uluslararası sistemin tek kutuplu görünümden çok kutuplu bir yapıya kaydığı bir dönemde ele alınmaktadır. Hegemonya kavramı yalnızca askeri ve ekonomik üstünlüğü değil, meşruiyet ve rıza üretimini de içerir; Gramsci'den Cox'a uzanan yaklaşım, düzenin kurumlar, üretim biçimleri ve fikirler aracılığıyla nasıl yeniden üretildiğini vurgular. Dünya-sistemi yaklaşımı ise merkez, yarı çevre ve çevre ayrımı üzerinden ekonomik ağırlığın Asya'ya kaymasını okur. 2008 krizi, Çin'in yükselişi, Rusya'nın Batı ile kopuşu ve Şanghay İşbirliği Örgütü ile BRICS gibi yapıların genişlemesi bu kaymanın göstergeleri olarak kabul edilir. Bu çerçevede Küresel Güney, yalnızca pasif bir alan değil, ilişkilerini çeşitlendiren ve yaptırım gibi tek taraflı araçlara karşı alternatif finans, ticaret ve güvenlik kanalları arayan bir aktör kümesidir.

Bu okuma tek başına yeterli değildir. Çok kutupluluk, aynı zamanda büyük güç rekabetinin derinleşmesi anlamına gelir ve orta ölçekli devletler için hem manevra alanı hem de sıkışma riski üretir. Avrupa'da savunma harcamaları ile sosyal refah arasındaki gerilim, göçmen karşıtı siyasetin yükselişi ve Ukrayna savaşının uzaması, Batı içi dengeleri de değiştirmektedir. Türkiye bu tabloda NATO üyeliğini ve Avrupa Birliği ile müzakere geçmişini korurken Rusya ve Çin ile ilişkilerini de sürdürmektedir. Türk Avrasyacılığı denen çizgi, farklı ideolojik kesimlerce paylaşılan bir şemsiye kavramdır ve çoğu zaman Batı ile bağların kopması değil, Ankara'nın pazarlık gücünü artırma mesajı olarak okunur. Temmuz 2026'da NATO zirvesine ev sahipliği yapılırken aynı dönemde Rus-Çin eksenli etkinliklere de alan tanınması bu çok yönlü duruşun örneğidir. Rusya-Çin ilişkisi ise 2001 Dostluk ve İyi Komşuluk Antlaşması'nın 25. yıldönümünde Ankara'da yapılan seminerin de gösterdiği gibi görünürlüğünü üçüncü ülkelere taşımaktadır; ancak bu ortaklık sınırsız bir ittifak değil, enerji, savunma ve diplomaside ilerleyen ama hükümetlerarası kalan sınırlı bir stratejik ortaklıktır.

2. Jeopolitik Kriz Alanlarının Analizi

2.1. Doğu Türkistan (Sincan Uygur Özerk Bölgesi)

2.1.1. Tarihsel Süreç ve Mevcut Durum

Doğu Türkistan, yaklaşık 1,6 milyon kilometrekarelik yüzölçümüyle Çin'in en büyük idari bölgesidir ve tarih boyunca Hunlar, Göktürkler, Uygurlar ve Karahanlılar gibi Türk devlet geleneklerine merkezlik etmiştir. Karahanlılar döneminde bölgede İslamiyet yaygınlaşmış, Uygur halkı dil, din ve gelenekleriyle Orta Asya Türk kültürünün başlıca taşıyıcılarından biri olmuştur. Bölge 1760'lardan itibaren Qing idaresinin nüfuzuna girmiş, 1860'lı yılların başındaki isyanlar sonucunda Yakup Bey önderliğinde kısa ömürlü bir devlet kurulmuş ve bu yönetim Osmanlı Devleti ile temasa geçmiştir. 1876-1877'de Qing yönetimi bölgeyi yeniden kontrol altına almış, 1884'te bölge Sincan, yani Yeni Topraklar adıyla eyalet statüsüne alınmıştır. Yirminci yüzyılda 1933'te Kaşgar merkezli ve 1944'te Gulca merkezli iki kısa

ömürlü cumhuriyet ilan edilmiş, her iki girişim de sona erdirilmiştir. Bugün Uygurlarla birlikte Kazaklar, Kırgızlar ve Özbekler bölgenin yerli halkları arasındadır.

Doğu Türkistan, 1949'da Çin Halk Cumhuriyeti'nin bölgeye tam kontrol kurulmasından bu yana Pekin'in merkezi politikalarının şekillendirdiği bir coğrafyadır. Bölgeye yönelik Çin politikası dört başlıkta okunabilir: nüfus ve iskân, dil-eğitim-kültür, ekonomi ve terörle mücadele. Nüfus politikasında Han Çinlilerinin bölgeye yönlendirilmesi, yerli Uygur ve diğer Türk halkları açısından demografik dengenin değişmesine yol açmıştır. Dil, eğitim ve din alanındaki kısıtlamalar ise bu toplulukların kültürel sürekliliğini zayıflatmıştır. Ekonomik boyutta bölgenin kalkınma projeleriyle bütünleştirilmesi, yerel halkın kazanımlarından çok merkezin stratejik hedeflerine hizmet eden bir yapı üretmiştir.

Bölgenin stratejik önemi Kuşak ve Yol Girişimi ile daha da artmıştır. Çin'i Orta Asya, Batı Asya ve Türkiye'ye bağlayan koridorlardan bir kısmı Sincan'dan başlar; yeni Avrasya kara köprüsü, Çin-Pakistan koridoru ve Çin-Orta Asya-Batı Asya koridoru bu coğrafyaya dayanır. Bu, bölgenin hem güvenlik hem ekonomi açısından Pekin için ne kadar hassas olduğunu gösterir. 2009 Temmuz'unda Urumçi'de yaşanan olaylar, hem bölge içindeki gerilimi hem de dış dünyanın tepkisini görünür kılmış, Türkiye'nin olaylara yönelik sert tutumu ikili ilişkileri geçici olarak gerilime sokmuştur. Uluslararası toplumun tepkisi ise ülkelere göre farklılaşmıştır: Batılı aktörler insan hakları eksenli açıklamalar yapmış, Rusya ve birçok Orta Asya devleti ise meseleyi Çin'in iç işi olarak değerlendirmiştir.

2010'ların ikinci yarısından itibaren bölgede "mesleki eğitim ve becerilendirme merkezleri" adıyla anılan tesislerin yaygınlaşması, toplama kampı iddialarını uluslararası gündemin merkezine taşımıştır. Çin bu tesisleri terörle ve aşırıcılıkla mücadele aracı olarak tanımlarken, bağımsız araştırmalar ve mağdur beyanları yaygın keyfi gözaltı, zorla çalıştırma, aile ayrılıkları, doğum kontrolü uygulamaları ve dinî pratiklerin kısıtlanması gibi ihlallere işaret etmektedir. Bu ihlaller, Ekonomik, Sosyal ve Kültürel Haklar Sözleşmesi ile Çocuk Haklarına Dair Sözleşme başta olmak üzere Çin'in taraf olduğu belgelerle bağdaşmamaktadır.

2.1.2. İnsan Hakları İhlalleri ve Uluslararası Raporlar

Uluslararası hukuk açısından en çarpıcı gelişme, BM İnsan Hakları Yüksek Komiserliği'nin Ağustos 2022'de yayımladığı Sincan (Doğu Türkistan) değerlendirmesidir. Rapor, keyfi ve ayrımcı gözaltıların, işkence ve kötü muamele iddialarının, üreme haklarının ihlalinin ve din özgürlüğüne getirilen kısıtlamaların uluslararası suç, özellikle insanlığa karşı suç niteliği taşıyabileceğini belirtmiştir. Ancak raporun yayımlanma zamanlaması ve dili, dönemin Yüksek Komiseri'nin görev sonuna denk gelmesi ve Çin'e yönelik ihtiyatlı üslubu nedeniyle eleştirilmiştir. Bu eleştiri, Çin'in BM sistemi içindeki nüfuzuyla, yani finansman katkısı ve diplomatik ağırlığıyla birlikte okunmaktadır.

Sızdırılan "Xinjiang Police Files" gibi belgeler, gözaltı tesislerinin işleyişine dair somut kanıtlar sunarak tartışmayı derinleştirmiştir. Bölgeden ayrılan ve yaklaşık bir buçuk milyon olarak tahmin edilen diaspora nüfusu ise zorunlu göçün ölçeğini ortaya koymaktadır. Bazı ülkelerin parlamentoları ve bağımsız kuruluşlar olayları soykırım olarak nitelendirmiştir; ancak hukuki bir soykırım tespiti yetkili uluslararası bir yargı organının kararını gerektirdiğinden, bu kavram hâlen siyasi ve akademik bir tartışma konusudur. Komisyon açısından önemli olan, ortak metinde bu hukuki nitelendirme tartışmasına girmeden, BM raporundaki tespitleri esas alan, bağımsız ve şeffaf soruşturma çağrısı

yapan, insan hakları belgelerine atıfla yetinen bir dil seçilip seçilmeyeceğidir. Bu dil, hem hukuki güvenlik hem de diplomatik esneklik sağlar.

Raporun üzerinden geçen yıllarda gelen değerlendirmeler, ihlallerin sona ermediğini, bazı alanlarda genişlediğini göstermektedir. 2025 tarihli bir insan hakları araştırması, zorla çalıştırma, yatılı okullar, zorla doğum kontrolü ve aile ile toplulukların parçalanması gibi uygulamaların sürdüğünü belirtmiştir. Aralık 2024'te yayımlanan bir araştırma, 2001-2021 döneminde bölgedeki arazi devirlerinin yaklaşık elli kat arttığını ve çiftçilerin devlet kontrolündeki tarım alanlarında çalışmaya yönlendirildiğini ortaya koymuştur. BM İnsan Hakları Savunucuları Özel Raportörü ise akademisyen İlham Tohti başta olmak üzere hapisteki hak savunucularının işkence, sağlık hizmetinden yoksun bırakılma ve zorla kaybettirme riskiyle karşı karşıya olduğuna dikkat çekmiştir. Sivil toplum kuruluşlarının ortak talebi, Yüksek Komiserlik tavsiyelerinin uygulanması ve hesap verebilirlik mekanizmalarının işletilmesidir. Bu talep, komisyon metnine alınabilecek en az tartışmalı normatif unsurlardan biridir: mevcut BM belgelerinin uygulanmasını istemek, yeni bir hukuki nitelendirme yapmaktan çok daha geniş bir mutabakat zemini sağlar.

2.2. Kırım ve Ahıska Türkleri

Doğu Türkistan tek kriz alanı değildir; soydaşlık ve sürgün hafızası bakımından Kırım Tatarları ile Ahıska Türkleri de aynı gündem başlığının ayrılmaz parçalarıdır. Kırım Tatarları 18-20 Mayıs 1944'te Sovyet yönetimi tarafından işbirliği suçlamasıyla toplu olarak sürülmüş, yaklaşık 190 bin kişi hayvan vagonlarıyla başta Özbekistan olmak üzere Orta Asya'ya, Urallara ve Sibirya'ya gönderilmiştir. Sürgün edilenlerin büyük bölümü, yaklaşık 150 bin kişi, Özbekistan'a yerleştirilmiştir. Sürgünün ilk yıllarındaki ölüm oranı resmî verilere göre yaklaşık yüzde yirmi, Kırım Tatar aktivistlerin tahminlerine göre ise yüzde kırk beş civarındadır. Topluluğun bir kısmı Kızıl Ordu saflarında savaşmış olmasına rağmen toplu cezalandırmaya tabi tutulmuştur. 1956'da özel yerleşim rejimi kaldırılsa da geri dönüş hakkı verilmemiş, 1989'da Sovyet Yüksek Sovyeti sürgünü yasa dışı ve cinai olarak kınamış, dönüşler kademeli olarak başlamıştır. Sürgünün soykırım olarak tanınması için Ukrayna'nın yanı sıra Letonya, Litvanya, Kanada, Polonya, Estonya, Çekya ve Hollanda gibi bir dizi ülke karar almıştır. 2014'te Kırım'ın Rusya tarafından ilhakından sonra Kırım Tatarları ayrımcılık ve temsil organlarının kısıtlanması gibi yeni sorunlarla karşı karşıya kalmış; Türkiye ve Türk Devletleri Teşkilatı üyeleri Ukrayna'nın toprak bütünlüğüne vurgu yapmışlardır. Bu tutum, Rusya ile yürütülen enerji, ticaret ve güvenlik ilişkileri düşünüldüğünde kendi başına bir denge örneğidir.

Ahıska Türkleri ise 14-15 Kasım 1944'te Gürcistan'ın Ahıska, Adigön, Aspinza, Ahılkelek ve Bogdanovka bölgeleri ile Acaristan'dan birkaç saat içinde alınarak Kazakistan, Özbekistan ve Kırgızistan'a sürülmüştür. Resmî sürgün raporlarında yaklaşık 91 bin kişi anılırken tahminler 115 bine kadar çıkmaktadır. Sınıra yakın nüfusun Türkiye ile akrabalık bağları güvenlik gerekçesi olarak gösterilmiş, boşaltılan bölgeye başka toplulukların iskânı öngörülmüştür. 1956'ya kadar yerleşim yerlerini terk etmeleri bile yasaklanmış, Kafkasya'nın diğer sürgün halkları dönüş izni alırken Ahıska Türkleri ve Kırım Tatarları bu haktan yoksun bırakılmıştır. 1960'lı ve 1970'li yıllardaki dönüş girişimleri engellenmiş, bugün de büyük bölümü Orta Asya, Azerbaycan, Rusya ve Türkiye'ye dağılmış durumdadır. Bu iki dosya, sürgün mirasının Orta Asya devletlerinin toplumsal yapısına kalıcı biçimde işlediğini gösterir; teşkilatın üyeleri yalnızca bu toplulukların dış politika dosyası değil, aynı zamanda tarihsel ev sahipleridir. Bu nedenle ortak insani iskân ve statü mekanizmalarının Doğu Türkistan dışındaki kriz alanlarını da kapsayan evrensel ilkelerle tasarlanması hem hukuki tutarlılık hem de siyasi kabul edilebilirlik açısından daha güçlü bir yaklaşımdır.

Bu dosya, sürgün mirasının Orta Asya devletlerinin toplumsal yapısına da dokunduğunu, dolayısıyla ortak insani iskân ve statü mekanizmalarının yalnızca Doğu Türkistan için değil, birden çok topluluk

için tasarlanması gerektiğini gösterir. Kırım ve Ahıska örnekleri, Doğu Türkistan'da geliştirilecek ortak tutumun evrensel ilkelere dayandırılmasının, seçici veya tek bir kriz merkezli algılanmasının önüne geçeceğini de ortaya koyar.

3. Diplomatik Paradokslar: İnsan Hakları Refleksleri ve Ekonomik Pragmatizm

3.1. Çin'in Kuşak ve Yol Girişimi ve Türkiye

Kuşak ve Yol Girişimi 2013'te Kazakistan ve Endonezya'da yapılan konuşmalarla ilan edilmiş, 2015'te resmî vizyon belgesiyle kurumsallaşmıştır. Girişim, politika koordinasyonu, altyapı bağlantısallığı, engelsiz ticaret, finansal bütünleşme ve halklar arası bağların güçlendirilmesi olmak üzere beş hedef etrafında şekillenir. Yüz elliden fazla ülke ve otuza yakın uluslararası kuruluşla iki yüzü aşkın iş birliği belgesi imzalanmış, toplam yatırım 2023 itibarıyla trilyon doları aşmıştır. Girişim aynı zamanda Xi Jinping'in Küresel Kalkınma, Küresel Güvenlik ve Küresel Medeniyet girişimleriyle birlikte, Batı merkezli düzene alternatif bir vizyon olarak sunulmaktadır.

Türkiye ile Çin arasındaki ilişkiler 1971'de diplomatik tanımayla başlamış, 2010'da stratejik iş birliği düzeyine yükselmiş, 2015'te Kuşak ve Yol Girişimi ile Orta Koridor'un uyumlaştırılmasına ilişkin mutabakat muhtırasıyla yeni bir aşamaya geçmiştir. Türkiye Asya Altyapı Yatırım Bankası'nın kurucu üyesidir ve Şanghay İşbirliği Örgütü'nde diyalog ortağıdır. Çin'in Türkiye'deki şirket sayısı bini aşmış; enerji, ulaştırma, telekomünikasyon ve elektrikli araç gibi alanlarda yatırımlar artmıştır. Ticaret hacmi 2023'te yaklaşık 49 milyar dolara ulaşmış, ancak bu hacmin yaklaşık 45 milyar doları Çin'den ithalat, 3,3 milyar doları Türkiye'nin ihracatıdır. Bu ciddi dengesizlik, ikili ilişkinin yapısal zaafıdır. Türkiye'nin 2024'te Çin menşeli ucuz elektrikli araçlara yüzde 40 gümrük vergisi getirmesi, ekonomik ilişkinin de sürtüşmesiz olmadığını göstermiştir.

Doğu Türkistan dosyası bu ekonomik yakınlaşmanın gölgesinde kalmıştır. Pekin, Uygur meselesinde Türkiye'yi dış destekçi olarak görme eğilimindedir ve bu durum ikili ilişkilerde güven sorunu yaratmaktadır. Buna karşılık Türkiye, Çin'in toprak bütünlüğü ve egemenliğine saygı ilkesine bağlılığını yinelemekte, Çin'in egemenliğine zarar veren faaliyetlere kendi topraklarında izin verilmeyeceğini vurgulamaktadır. Türkiye'nin Çin'e aşırı bağımlılığı ise Batı ile ilişkilerini zorlayabilir. Bu nedenle Ankara açısından çok vektörlü bir yaklaşım, hem ekonomik kazanç hem de manevra alanı korumak için bir zorunluluktur. Komisyon açısından kritik nokta, bu ikili ilişkinin Orta Asya üyeleri açısından da benzer bir hesap içerdiğidir: bütün üyeler Çin ile ticaret ve altyapı ilişkisine sahiptir ve hiçbiri Pekin'le doğrudan karşı karşıya gelmek istememektedir.

Türkiye'nin resmî çizgisi bu ikiliği açıkça yansıtır: Çok boyutlu dış politika çerçevesinde Çin ile ilişkiler millî menfaatler temelinde geliştirilirken Uygur Türklerinin temel hak ve özgürlüklerine önem atfedildiği vurgulanmaktadır. 2026 yılı diplomatik ilişkilerin 55. yılıdır; Cumhurbaşkanı ile Xi Jinping son olarak 31 Ağustos 2025'te Tianjin zirvesi marjında görüşmüş, iki ülke arasındaki en yüksek düzeyli istişare mekanizması olan Türkiye-Çin Hükümetlerarası İşbirliği Komitesi'nin ikinci toplantısı 7 Kasım 2024'te Pekin'de yapılmıştır. Dışişleri Bakanı'nın Haziran 2024'te Pekin'in yanı sıra Urumçi ve Kaşgar'ı da kapsayan ziyareti, Sincan'a yönelik doğrudan bir temas kanalının varlığını göstermektedir. Bu tecrübe, ortak metinde bağımsız gözlemciler ve insani erişim için teknik diyalog talep edilmesini gerçekçi kılan bir emsal olarak kullanılabilir.

3.2. Şanghay İşbirliği Örgütü ve Güvenlik Dengeleri

Şanghay İşbirliği Örgütü, 1996'daki Şanghay Beşlisi'nden 2001'de kurumsal bir yapıya dönüşmüş, sonrasında Hindistan, Pakistan ve İran'ın katılımıyla Avrasya'nın en geniş bölgesel işbirliği platformlarından biri olmuştur. Örgütün en işlevsel alanı güvenliktir: Bölgesel Terörle Mücadele Yapısı, sınır aşan tehditlere karşı somut mekanizmalar geliştirmiştir. Buna karşılık ekonomik bütünleşme ve kurumsal kapasite alanlarında ilerleme sınırlı kalmıştır. Bu durum, örgütün "işlevsel pragmatizm" olarak nitelendirilen yapısıyla uyumludur: güvenlikte aktif, ekonomide temkinli.

Örgüt içindeki güç dengesi Rusya ile Çin arasında paylaşılan bir liderlik modeline dayanır. Rusya, Kolektif Güvenlik Antlaşması Örgütü ve Avrasya Ekonomik Birliği'nde tek taraflı bir liderlik sürdürürken, Şanghay İşbirliği Örgütü'nde Çin ile ortak ama eşit olmayan bir düzen içindedir. Rusya güvenlik alanında ağırlığını korumakta, Çin ise Kuşak ve Yol Girişimi üzerinden ekonomik gündemi belirlemektedir. 2022'den sonra Rusya'nın Ukrayna'daki savaşa kaynak kaydırması, Orta Asya'daki geleneksel etkisini aşındırmış, Çin'in güvenlik alanındaki görünürlüğünü artırmıştır. Kırgızistan-Tacikistan sınır çatışması gibi olaylarda Rusya öncülüğündeki güvenlik yapısının etkisiz kalması bu değişimin işaretlerindendir.

Türkiye açısından bu tabloda iki sonuç çıkar. Birincisi, Şanghay İşbirliği Örgütü içinde Çin'e yönelik insan hakları eleştirisinin kurumsal bir karşılığı yoktur; örgüt, üye devletlerin iç işlerine karışmama ilkesini ve "üç kötülükle" mücadele söylemini temel alır. İkincisi, Doğu Türkistan meselesi örgüt içinde terörle mücadele kategorisi üzerinden okunabilmektedir. Dolayısıyla Orta Asya üyelerinin Şanghay İşbirliği Örgütü üyeliği, Çin'in Sincan politikalarını eleştiren bir ortak tutuma destek vermelerini fiilen sınırlayan bir faktördür. Komisyon, bu kısıtı gerçekçi biçimde hesaba katmalıdır.

Türkiye 2012'den beri örgütün diyalog ortağıdır. 2017'de üye olmayan bir ülke olarak ilk kez Şanghay İşbirliği Örgütü Enerji Kulübü'nün dönem başkanlığını yürütmüş, 2022 Semerkant zirvesine özel konuk, 2025 Tianjin zirvesine ise şeref konuğu sıfatıyla katılmıştır. Örgüt bugün on tam üyeden oluşmakta, Belarus 2024'te katılmış, Afganistan ve Moğolistan gözlemci, Türkiye ve Azerbaycan dahil on beş ülke diyalog ortağı statüsünde bulunmaktadır. 2025 zirvesinde 2035 Kalkınma Stratejisi kabul edilmiş, diyalog ortağı ve gözlemci statüleri tek çatı altında Şanghay İşbirliği Örgütü Ortağı olarak birleştirilmiştir. Bölgesel Terörle Mücadele Yapısı Taşkent'te yerleşiktir ve örgütün kuruluş amaçları arasında terörizm, ayrılıkçılık ve köktencilikle mücadele bulunur. Bu tanım, Uygur meselesinin örgüt içinde güvenlik ve terörle mücadele kategorisi üzerinden okunmasına imkân verir ve teşkilat üyelerinin bu çerçevede insan hakları tartışmasını gündeme taşımasını zorlaştırır. Örgüt dönem başkanlığı 2025-2026 için Kırgızistan'dadır; bu, teşkilat üyesi bir ülkenin aynı anda iki örgütün gündemini yönettiği bir dönemdir ve ortak tutum çalışması açısından dikkatle değerlendirilmesi gereken bir fırsattır.

3.3. Orta Koridor (Trans-Hazar Güzergâhı)

Orta Koridor, Çin'den Kazakistan'a, Hazar Denizi üzerinden Azerbaycan ve Gürcistan'a, oradan Türkiye ve Avrupa'ya uzanan çok modlu bir kara-deniz güzergâhıdır. Kuzey Koridoru'na göre daha kısa, deniz yoluna göre çok daha hızlıdır. Kuzey rotası ortalama 14-18 gün, Orta Koridor 16-20 gün, deniz yolu ise 28-40 gün transit süresi sunar. Rusya'nın Ukrayna'ya saldırısı sonrası yaptırımlar Kuzey rotasını, İran'la ilgili gerilimler ve bölgede yaşanan savaşlar Güney rotasını, Kızıldeniz'deki güvenlik sorunları ise deniz yolunu cazibesiz hâle getirmiştir. Bu koşullar Orta Koridor'u alternatif bir güzergâhtan stratejik bir ihtiyaca dönüştürmüştür.

Koridorun altyapı omurgası Bakü-Tiflis-Kars demiryolu, Marmaray, Hazar limanları (Aktau, Kuryk, Bakü, Alat, Türkmenbaşı) ve Gürcistan'ın Poti ile Batum limanlarıdır. Türkiye, Çin'in Kuşak ve Yol Girişimi ile Orta Koridor'u rakip değil, birbirini tamamlayan girişimler olarak konumlandırmıştır. Avrupa Birliği'nin Küresel Geçit girişimi ve koridora yönelik finansman paketleri ile Kazakistan ve

Azerbaycan'ın Çin ve Avrupa ile yaptığı yatırım anlaşmaları, koridoru çok aktörlü bir alana çevirmiştir. Teşkilat çerçevesinde e-Permit ve e-CMR gibi dijitalleşme projeleri ile demiryolu idareleri toplantıları, işbirliğinin somut örnekleridir.

Koridorun sınırlılıkları da açıktır. Hazar'daki hava koşulları, liman kapasitesi yetersizliği, BTK hattının Kuzey Koridoru'na kıyasla düşük taşıma kapasitesi ve Marmaray'ın yük trenleri için yalnızca gece kullanılabilmesi lojistik darboğazlar yaratmaktadır. Zengezur koridoru üzerinde Ermenistan, Rusya ve İran'ın çekinceleri bulunmakta, Kazakistan Rusya ile derin güvenlik ve enerji bağlarını sürdürdüğü için manevra alanı sınırlı kalmaktadır. Koridor, teşkilatın tüm üyelerini eşit derecede kapsamamaktadır: Kırgızistan, Özbekistan, Türkmenistan ve Macaristan'ın rolü sınırlı kalmıştır. Bu nedenle Orta Koridor, teşkilat için tam bir entegrasyon projesinden çok bir denge unsuru olarak işlev görmektedir; üyeler bu koridoru Çin, Rusya ve Avrupa karşısında manevra alanlarını genişletmek için kullanmaktadır.

Bu tespit gündem maddesi için kilit önemdedir. Orta Koridor Çin'in yatırımına, Avrupa'nın finansmanına ve Çin-Avrupa ticaretinin sürekliliğine bağlıdır. Dolayısıyla teşkilat üyelerinin Pekin'e karşı sert bir insan hakları tutumu almaları, koridorun en önemli finansman ve trafik kaynağını riske atma anlamına gelir. Paradoks tam olarak budur: Türk Dünyası'nın stratejik geleceğini belirleyen altyapının ortağı, aynı zamanda soydaş toplulukların yaşadığı mağduriyetin muhatabıdır.

3.4. Çok Vektörlü Dış Politika ve Rusya Faktörü

Orta Asya devletlerinin dış politika tercihlerini anlamak için çok vektörlü politika ve riskten korunma kavramları temel önemdedir. Yaklaşım, Kazakistan'ın 1992 tarihli egemen devlet inşası stratejisinde temellenmiş, 2007'den itibaren dış politika konseptinin ilkesi hâline gelmiştir. Devletlerin tek bir güç merkezine bağlanmadan Rusya, Çin, Amerika Birleşik Devletleri, Avrupa Birliği ve orta ölçekli güçlerle eşzamanlı ilişki yürütmesini öngörür; dengeleme ile peşine takılma arasında konumlanır. Bu tercih yalnızca bilinçli bir seçim değil, bölgenin kara ile çevrili konumundan, Rusya'nın geleneksel nüfuzundan ve Çin'in Kuşak ve Yol Girişimi kapsamındaki artan ağırlığından doğan yapısal bir zorunluluktur. Bölge devletleri Şanghay İşbirliği Örgütü, Avrasya Ekonomik Birliği ve Türk Devletleri Teşkilatı gibi platformlarda eşzamanlı yer alır. Ancak kritik mineraller, ileri teknoloji ve stratejik tedarik zincirleri gibi alanlarda rekabetin yoğunlaşması bu esnekliği daraltmakta ve politikayı daha maliyetli ve kırılgan kılmaktadır.

Türkiye-Rusya ilişkileri de aynı mantığın başka bir yüzüdür. Üst Düzey İşbirliği Konseyi 2010'da kurulmuş, enerji alanında Akkuyu Nükleer Santrali ve TürkAkım projeleriyle ilişki derinleşmiştir; Türk müteahhitlerin Rusya'da üstlendiği toplam proje bedeli 75 milyar doları aşmış, Rus turist sayısı 2019'da yedi milyonu geçmiştir. Suriye kaynaklı sınama sonrası 2016'dan itibaren normalleşme yaşanmış, buna rağmen Karadeniz güvenliği ve Ukrayna savaşı ilişkiyi hassas bir dengede tutmaktadır. Bu nedenle Kırım Tatarları ile ilgili ortak dil Rusya'nın tepkisini, Doğu Türkistan ile ilgili dil ise Çin'in tepkisini gündeme getirecektir. Komisyonun çözümü, iki dosya için de aynı ilkeleri ve aynı teknik araçları kullanan, isimsiz ve evrensel bir çerçeve üzerinde durmaktır.

3.5. Paradoksun Anatomisi: Üye Devletler Açısından Bir Karşılaştırma

İnsan hakları refleksi ile ekonomik pragmatizm arasındaki gerilim, her üye için aynı biçimde yaşanmaz. Üyelerin Çin ve Rusya ile bağımlılık düzeyleri, komşuluk durumları ve iç toplumsal yapıları farklıdır. Aşağıdaki tablo, komisyon çalışmalarında kullanılabilecek genel bir okuma çerçevesi sunar; tabloda yer alan değerlendirmeler ilgili kaynaklardan çıkarılan eğilimlerin özetidir ve üyelerin resmî tutumlarının yerine geçmez.

Üye	Öne çıkan bağımlılık / avantaj	Ortak tutuma yaklaşımda olası hassasiyet
Türkiye	**Çin ile büyük ticaret açığı; Orta Koridor ve altyapı yatırımları; kitlesel göç yönetimi tecrübesi**	**Soydaşlık söylemi ile ekonomik ilişkiler arasında tutarlılık baskısı; Batı ile Çin arasında denge**
Azerbaycan	**Orta Koridor'un kilit geçiş ülkesi; Avrupa'ya enerji ihracatı; Çin ile çerçeve anlaşmalar**	**Koridor güvenliği ve Güney Kafkasya'daki dengeler; Rusya ve İran ile ilişkiler**
Kazakistan	**Çin'e doğrudan komşuluk; Çin koridorlarının merkezî transit ülkesi; Rusya ile güvenlik ve enerji bağları**	**Çin ve Rusya ile eşzamanlı ilişkiler nedeniyle en kırılgan konum; çok vektörlü politikanın en tutarlı uygulayıcısı**
Özbekistan	**Avrupa Birliği ile stratejik ortaklık; Çin-Kırgızistan-Özbekistan demiryolu projesi**	**Ekonomik açılım ve reform gündemini riske atmama isteği**
Kırgızistan	**Çin ile sınır komşuluğu; Çin yatırımlarına ve borçlanmaya duyarlılık; Rusya ile güvenlik bağı**	**Borç ve dışa bağımlılık kaygısı; Tacikistan sınırı gibi kendi güvenlik sorunları**
Gözlemciler (Türkmenistan, Macaristan, KKTC)	**Türkmenistan'ın tarafsızlık politikası ve enerji koridorları; Macaristan'ın Avrupa ve Çin ile ayrı ilişkileri**	**Bağlayıcı taahhütlerden kaçınma; gönüllü modüllere ilgi**

Tablodan çıkan sonuç, ortak tutumun tek tip bir taahhüt olarak değil, kademeli ve modüler biçimde tasarlanması gerektiğidir. Kazakistan ve Kırgızistan gibi Çin'le doğrudan sınır komşuluğu bulunan üyeler için en kolay kabul edilebilir unsur, insani iskân ve yük paylaşımı gibi teknik ve siyaseten daha az tahrik edici bir mekanizmadır. Türkiye ve Azerbaycan gibi ülkeler ise normatif dil konusunda daha fazla inisiyatif alabilir. Bu iş bölümü, bir tarafın yükünü diğerinin üzerine bırakmadan, herkesin kendi kapasitesi ölçüsünde katkı vermesini sağlar.

Bir başka boyut, karşılıklı bağımlılığın yönüdür. Çin, Orta Koridor ve Kuşak ve Yol Girişimi üzerinden bu ülkelere yatırım yaparken, aynı zamanda Türkiye ve Orta Asya'yı Avrupa'ya açılan kapı olarak görmektedir. Yani bağımlılık tek yönlü değildir. Türk Dünyası'nın bu koridor üzerindeki konumu, Pekin nezdinde de bir pazarlık gücü oluşturur. Bu gücün doğrudan bir siyasi baskı aracına dönüştürülmesi gerçekçi olmasa da, kurumsal diyalog kanallarında insani konuların gündeme

getirilmesi için elverişli bir zemin sağlar. Türkiye'nin Çin ile ilişkisinde yaşanan gelişmeler, karşılıklı ekonomik menfaatlerin diyalog kapısını tamamen kapatmadığını, ancak ilişkinin hassas dosyalarda sınırlı kaldığını göstermektedir.

4. Göç Yönetimi ve Ortak İnsani İskân Mekanizması

4.1. Türkiye'nin Göç Politikası

Türkiye, 1960'lardan itibaren işgücü veren, sonrasında transit geçiş ülkesi olan, son yirmi yılda ise hedef ülke konumuna gelen bir ülkedir. Bu dönüşümün hukuki temeli 6458 sayılı Yabancılar ve Uluslararası Koruma Kanunu'dur. Kanun, Göç İdaresi Genel Müdürlüğü'nü kurmuş, kitlesel akınlar için "geçici koruma" rejimini düzenlemiştir. Suriye krizinde bu rejim, açık kapı politikasını, geri göndermeme ilkesini ve temel ihtiyaçların karşılanmasını esas alarak yaklaşık 3,5 milyon kişiyi barındırmış, sonradan sosyal uyum ve entegrasyon ihtiyacını doğurmuştur. Bu tecrübe iki ders verir: kitlesel sığınma geçici gibi görünse de kalıcılaşabilir ve başlangıçta düşünülmemiş uzun vadeli yükler doğurabilir.

Soydaş göçmenler için ayrıcalıklı bir çalışma rejimi de mevcuttur. 1981 tarihli 2527 sayılı Kanun, Türk soylu yabancıların çalışma hayatına dair çalışma mevzuatının aradığı Türk vatandaşı olma şartını aramamış; iki istisna dışında Türk vatandaşlarına ayrılmış mesleklerde de çalışmalarına imkân tanımıştır. Kanunun kapsam dışı bıraktığı alanlar Türk Silahlı Kuvvetleri ve güvenlik teşkilatıdır. 10 Ekim 2025 tarihli Resmî Gazete'de yayımlanan yönetmelik değişikliği ile Türk soylu toplulukların hangileri olduğu Cumhurbaşkanı kararıyla belirlenecek şekilde düzenlenmiştir. Buna göre başvuranın, vatandaşı olduğu ülkede kendi iradesi dışındaki sebeplerle mesleğini icra edememesi ve o ülkenin çoğunluğundan farklı etnik ve kültürel kimliğe sahip olması aranmakta; ikamet izni, denklik, güvenlik incelemesi ve özel kütüklere kayıt gibi şartlar birlikte gerçekleşmelidir. Değişikliğin uygulamadaki sonucu, kapsamın Uygur Türkleri, Ahıska Türkleri, Irak Türkmenleri ve Kırım Tatarları gibi baskı veya sürgün geçmişi olan topluluklarla sınırlı kalması, geçmişte dâhil edilen Bulgaristan ve Batı Trakya Türklerinin ise kapsam dışında kalmasıdır. En önemli nokta, Türk Devletleri Teşkilatı üyesi devletlerin vatandaşlarının bu rejimden yararlanamamasıdır. Bu, soydaşlık mantığının bugün etnik akrabalıktan çok mağduriyet ve kimlik temelli bir korumaya kaydığını, teşkilat üyeleri arasındaki serbest dolaşım ve çalışma kolaylığının ise ayrı bir mekanizmayla çözülmesi gerektiğini gösterir. Kimi çevreler, Afganistan ve İran'daki Türk topluluklar ile Suriye Türkmenlerinin de kapsama alınmasını ve Uygur ile Kırım Tatar ailelerin ikamet süreçlerinin kolaylaştırılmasını talep etmektedir.

Uluslararası koruma çerçevesi de mekanizma tasarımı açısından belirleyicidir. 6458 sayılı Kanun 4 Nisan 2013'te kabul edilmiş, 11 Nisan 2013 tarihli Resmî Gazete'de yayımlanmıştır; Göç İdaresi Genel Müdürlüğü kurulmuş ve 2021'de Başkanlık statüsüne geçmiştir. Kanun Türkiye'nin 1951 Cenevre Sözleşmesi'ne koyduğu coğrafi kısıtlamayı korumuştur: Avrupa'dan gelenler mülteci, Avrupa dışından gelenler şartlı mülteci statüsü alabilmekte, bu tanımlara girmeyip ölüm cezası, işkence veya silahlı çatışma riski taşıyanlar ise ikincil korumadan yararlanmaktadır. Doğu Türkistan kökenli bir başvurucu dolayısıyla şartlı mülteci statüsü kapsamında değerlendirilir. Başvuru Göç İdaresi'ne yapılır, biyometrik kayıt ve mülakat sonrası karar verilir; başvuru sahiplerinin geri gönderilmeme, sağlık, eğitim, adli yardım ve idare mahkemesine itiraz hakları vardır. Kitlesel akınlarda ise Kanun'un 91. maddesi geçici korumayı düzenler ve ayrıntılar Cumhurbaşkanı yönetmeliğine bırakılmıştır. Göç Kurulu, 2018'te 17 sayılı Cumhurbaşkanlığı Kararnamesi ile yeniden yapılandırılmıştır. Bu hukuki altyapı, teşkilat düzeyindeki bir mekanizmanın Türkiye'de hâlihazırda işleyen usullerle uyumlu tasarlanabileceğini göstermektedir.

4.2. Kriz Bölgelerinden Olası Göç Hareketleri ve Adil Yük Paylaşımı Modelleri

Doğu Türkistan'dan olası kitlesel hareketlilik, bugün için doğrudan bir varsayım değil, planlama senaryosudur. Böyle bir senaryoda Orta Asya devletleri coğrafi olarak en yakın ülkeler olacak, Çin ile ilişkilerini zedelememek için sınır politikalarında son derece temkinli davranacaktır. Bu nedenle mekanizmanın önceden, siyasi baskı altında olmadan tasarlanması, kriz anında karar alma sürecini kolaylaştırır. Göç krizlerinin bir öğretisi de bu yöndedir: krizde geliştirilen politikalar tepkisel olur, oysa önceden hazırlanan acil durum planları, kurumsal kapasite ve koordinasyon yapıları krizin etkisini azaltır.

Orta Asya bu tartışmada yalnızca olası bir hedef değil, aynı zamanda sürgün topluluklarını barındırmış bir bölgedir. Kırım Tatarlarının büyük çoğunluğu 1944'te Özbekistan'a yerleştirilmiş, Ahıska Türkleri Kazakistan, Özbekistan ve Kırgızistan'a dağıtılmış, 1960'lı yıllarda Doğu Türkistan'dan çok sayıda kişi Kazakistan tarafına geçmiştir. Bu geçmiş iki anlam taşır: bölge devletleri toplumsal kabul ve iskân tecrübesine sahiptir, aynı zamanda bu süreçlerin dilsel ve kültürel karışma ve uzun süreli hak kısıtlamaları gibi sonuçları da bilinmektedir. Yeni bir mekanizma bu mirastan ders çıkarmalı; kabulü geçici bir çözüm olarak değil, dönüş, entegrasyon ve statü belirsizliğini birlikte ele alan bir süreç olarak tasarlamalıdır.

Adil yük paylaşımı için Avrupa deneyimi karşılaştırmalı örnekler sunar. Almanya'da eyaletlere dağıtım, ekonomik güç ve nüfusu esas alan Königsteiner Schlüssel kota sistemi ile yapılmış, ancak bu sistem konut kapasitesi gibi kriterleri gözetmediği için eleştirilmiştir. İtalya'da merkezî hükümet ve belediyeler birliği, her bin kişiye iki buçuk sığınmacı düşecek bir oran belirlemiş, belediyeleri zorlamak yerine kabul eden belediyelere kişi başına ekonomik teşvik vermiştir. İsveç ise yeni yerleşim yasasıyla kabulü tüm belediyeler için zorunlu kılmış, dağıtımda yerel işgücü piyasası, nüfus büyüklüğü ve gelen sığınmacı sayısını dikkate almıştır. Bu üç model, zorunlu kota, teşvik ve kriterli dağıtım olarak özetlenebilir.

- Kota temelli model: Ekonomik güç, nüfus ve kabul kapasitesini birleştiren bir formül; teşkilat üyeleri arasında hakkaniyet algısı sağlar ancak kapasite kriterleri eklenmezse işlevsizleşir.
- Teşvik temelli model: Üyeler arasında fon havuzu oluşturup kabul eden ülkeye mali destek sağlar; gönüllülüğe dayandığı için siyasi direnci azaltır, ancak yetersiz fonlamada etkisini yitirir.
- Kriterli dağıtım modeli: Yerel işgücü piyasası, barınma ve altyapı kapasitesini esas alır; daha adil sonuç verir ama veri ve izleme sistemi gerektirir.

Teşkilat için uygun görünen yaklaşım, bu üç modelin birleşimidir: gönüllülük ve teşvik esaslı bir başlangıç, kriz derinleşirse kriterli dağıtıma geçen kademeli bir sistem. Ayrıca Avrupa örneğinin gösterdiği gibi, dağıtım mekanizmasının kabul, entegrasyon ve dönüş aşamalarını ayrı ayrı planlaması ve merkezi bir kayıt sistemi ile desteklenmesi gerekir. Almanya'nın kurumlar arası koordinasyonu kolaylaştıran ortak varış merkezleri ve ortak veri tabanı, teşkilat düzeyinde bir "ortak kayıt ve kabul sistemi" için ilham verici bir örnektir.

4.3. Uluslararası İşbirliği Süreçleri: Budapeşte, Prag ve Almatı

Göç alanında Türkiye'nin içinde yer aldığı bölgeler arası süreçler, teşkilat düzeyinde bir mekanizmanın mevcut zeminini oluşturur. Budapeşte Süreci, Avrupa'dan İpek Yolu bölgesine uzanan, elliden fazla hükümet ve uluslararası kuruluşu bir araya getiren, düzenli ve düzensiz göç, uluslararası koruma, vize, insan ticareti, göçmen kaçakçılığı ve geri kabul konularında bilgi ve iyi uygulama paylaşımını amaçlayan gayri resmî bir istişare platformudur. Türkiye 2006'dan beri süreci Macaristan ile birlikte yürütmektedir. Prag Süreci ise Avrupa Birliği, Batı Balkanlar, Orta Asya, Rusya ve Türkiye'nin dâhil olduğu elli devletin düzensiz göçle mücadele, geri kabul, gönüllü dönüş, düzenli göç ve uluslararası koruma kapasitesi gibi alanlardaki eylem planlarını kapsar.

Almatı Süreci, Kazakistan, Kırgızistan, Tacikistan, Türkmenistan ve Özbekistan'ın Orta Asya'daki karışık göç dinamiklerine bölgesel yanıt geliştirmek üzere bir araya gelmesiyle başlamıştır. Türkiye 2021-2022 dönemi başkanlığını devralmıştır. Bu, Ankara'ya doğrudan Orta Asya üyeleriyle göç alanında ortak çalışma yürütme imkânı veren stratejik bir konumdur. Bali ve Lahey süreçleri ise insan kaçakçılığı ve mülteci-göçmen hakları alanlarında tamamlayıcı çerçeveler sunar. Sonuç olarak teşkilatın yeni bir yapı kurmak yerine, mevcut Budapeşte, Prag ve Almatı süreçlerinin araçlarını ve ağlarını kullanan, ancak Türk dünyasına özgü soydaş ve insani iskân boyutunu ekleyen bir mekanizma tasarlaması daha gerçekçi ve daha az maliyetlidir. Bu yaklaşım, Çin ve Rusya'nın da içinde bulunduğu Avrasya göç diyaloğu ile çakışmayan, onu tamamlayan bir görünüm sağlar.## 5.1 Sonuç

Türk Devletleri Teşkilatı (TDT) çerçevesinde ele alınan Doğu Türkistan Meselesi ve bölgesel kriz alanları, Türk Dünyası'nın küresel siyasetteki normatif gücü ile jeopolitik gerçeklikleri arasındaki hassas dengeyi test eden niteliksel bir sınamadır. Yapılan analizler, TDT üyesi devletlerin dış politika dinamiklerinde normatif insan hakları söylemi ile ekonomik ve güvenlik eksenli pragmatizmin eş zamanlı varlık gösterdiğini ortaya koymaktadır. Çin Halk Cumhuriyeti ve Rusya Federasyonu ile yürütülen çok boyutlu bağımlılık ilişkileri (Kuşak ve Yol Girişimi, Şanghay İşbirliği Örgütü taahhütleri ve stratejik enerji/lojistik hatları), oydaşmaya dayalı ortak bir TDT politikasının inşasında belirleyici kısıtlar sunmaktadır.

Bu kısıtlara karşın, bölgesel kriz alanlarında (Doğu Türkistan, Kırım ve Ahıska) yaşanan insani ve hukuki sorunlar karşısında pasif bir tutum benimsenmesi, teşkilatın kurumsal inandırıcılığını ve "Türk Dünyası Vizyonu-2040" hedeflerinin vicdani zeminini zayıflatma riski taşımaktadır. Dolayısıyla komisyonun önündeki temel stratejik hedef, tırmandırıcı ve ayrıştırıcı bir siyasi retorik yerine, uluslararası hukukun evrensel ilkelerine dayanan, uygulanabilir ve teknik nitelikte ortak mekanizmalar geliştirmek olmalıdır.

5.2 Komisyonda Bu Gündem Maddesi Doğrultusunda Tartışılacak Sorular

1. Türk Devletleri Teşkilatı (TDT) bünyesinde kabul edilecek ortak bir metinde "soydaş ve akraba topluluk" vurgusu mu öne çıkarılmalıdır, yoksa BM çerçevesindeki evrensel insan hakları normları mı esas alınmalıdır?
2. Doğu Türkistan'daki durum tanımlanırken "soykırım" gibi uluslararası yargı kararı gerektiren hukuki nitelendirmelerden kaçınılıp doğrudan BM İnsan Hakları Yüksek Komiserliği (OHCHR) raporlarındaki bulgulara atıf yapılması mutabakat sağlamak adına doğru bir diplomatik strateji midir?

3. Türkiye'nin *2527 sayılı Kanun* ve *Ekim 2025 Yönetmelik Değişikliği* ile soydaşlara tanıdığı çalışma ve ikamet kolaylıklarının TDT genelinde uyumlaştırılması ve kapsama TDT üyesi ülke vatandaşlarının da dâhil edilmesi mümkün müdür?
4. Kırım Tatarları ve Ahıska Türklerinin tarihsel sürgün mirası ile güncel statü sorunları, Doğu Türkistan dosyası ile aynı ilkeler çerçevesinde bütüncül bir "TDT İnsani Haklar Çerçevesi" altında birleştirilebilir mi?
5. TDT'nin iç işlerine karışmama ilkesi ile soydaş toplulukların temel hak ve özgürlüklerini savunma sorumluluğu arasındaki çizgi kurumsal düzeyde nasıl çekilmelidir?
6. Orta Asya üye devletlerinin Şanghay İşbirliği Örgütü (ŞİÖ) kapsamındaki "üç kötülük" (terörizm, ayrılıkçılık, aşırıcılık) taahhütleri, Uygur meselesinde ortak bir TDT tutumu alınmasını ne derece kısıtlamaktadır?
7. TDT, Pekin ve Moskova yönetimleriyle olan diplomatik ve ticari köprüleri atmadan, bölgedeki insan hakları ve insani erişim konularını hangi kurumsal diyalog kanalları (örn. TDT-Çin Teknik İstişare Mekanizması) üzerinden gündeme taşımalıdır?
8. Çin'in Kuşak ve Yol Girişimi'ne olan ekonomik ve altyapı bağımlılığı, TDT üyesi devletlerin Doğu Türkistan konusundaki söylem ve eylem alanını nasıl etkilemektedir?
9. Rusya-Ukrayna savaşı sonrası Kırım Tatarlarının durumu ele alınırken, TDT üyelerinin Rusya ile yürüttüğü enerji ve güvenlik ilişkileri zedelenmeden Ukrayna'nın toprak bütünlüğü vurgusu nasıl korunabilir?
10. TDT üyesi devletlerin çok vektörlü dış politika (hedging) stratejileri, ortak metinlere "esnek çekince / gönüllü modül" mekanizması getirilerek nasıl korunabilir?
11. Orta Koridor'un en büyük lojistik ve finansman ortağı olan Çin ile ilişkiler riske atılmadan, bu koridorun varlığı TDT tarafından diplomatik bir pazarlık ve insani diyalog gücü olarak kullanılabilir mi?
12. Trans-Hazar güzergâhındaki e-Permit ve e-CMR gibi dijitalleşme ve lojistik altyapıları, olası bir bölgesel insani kriz anında acil yardım ve lojistik sevkiyatı için nasıl adapte edilebilir?
13. Avrupa Birliği'nin Küresel Geçit (Global Gateway) gibi projelerle Orta Koridor'a dahil olması, TDT'nin Çin karşısındaki diplomatik manevra alanını ve insan hakları söylem gücünü artırır mı?
14. Bölgesel kriz alanlarından gelebilecek olası kitlesel iltica ve göç hareketleri karşısında kurulacak TDT Ortak İnsani İskân Mekanizması'nda yük paylaşımı hangi kriterlere (nüfus, GSMH, kabul kapasitesi, coğrafi yakınlık) dayanmalıdır?
15. Avrupa'daki göç yönetim modelleri (Almanya'nın zorunlu kotası, İtalya'nın mali teşvik modeli, İsveç'in kriterli dağıtımı) incelendiğinde, TDT için en uygulanabilir kademeli yük paylaşımı modeli hangisidir?
16. Çin ile sınır komşusu olan Kazakistan ve Kırgızistan gibi ülkelerin kriz anındaki güvenlik ve diplomatik çekincelerini gidermek adına, göç kabulünde "mali fon sağlayan ülke" ile "fiziki ev sahibi ülke" ayrımı nasıl kurgulanmalıdır?
17. TDT'nin yeni bir göç yapısı kurmak yerine mevcut Budapeşte, Prag ve Almatı süreçlerinin bölgesel ağlarını ve araçlarını kullanması maliyet ve yetki karmaşasını nasıl önler?
18. TDT bünyesinde kurulması önerilen "İnsani Kriz İzleme Merkezi" (İKİM), siyasi değerlendirme yapmadan yalnızca veri toplayan teknik bir yapı olarak tasarlanırsa Çin ve Rusya'nın tepkisi nasıl minimize edilir?

19. Üye ülkelerin insani yardım ve afet yönetim kurumları (AFAD, Kızılay/Kızılhilal, TİKA ve Orta Asya muadilleri) arasında kriz anında hızlı aksiyon alabilecek ortak bir koordinasyon ağı nasıl kurumsallaştırılabilir?

KAYNAKÇA

YAZILI KAYNAKÇA

Acar, H., & Bulut, S. (2021). Çin'in Doğu Türkistan politikasının uluslararası topluma yansımaları. *Barış Araştırmaları ve Çatışma Çözümleri Dergisi*, *9*(1), 1-42.

Ankara Kriz ve Siyaset Araştırmaları Merkezi [ANKASAM]. (2024). *Türkiye-Çin ilişkileri: Kuşak ve Yol işbirliği temelinde insanlık için ortak vizyon ve stratejik işbirliği* (Rapor No: 11). ANKASAM.

Atabek, İ. (2023). *Uluslararası ilişkilerde Orta Asya ve Doğu Türkistan dinamikleri*. Ötüken Neşriyat.

Doğu Türkistan İnsan Hakları İzleme Derneği [ETHR]. (2022). *Birleşmiş Milletler'in Doğu Türkistan tutumu raporu*. ETHR.

Gürel, S., & Erkan, H. S. (2025). The sustainability of Türkiye's humanitarian diplomacy. *Istanbul Gelisim University Journal of Social Sciences*, *12*(3), 1538-1557.

Karatay, Osman. (2020). *Doğu Türkistan ve Türk dünyası*. Bilge Kültür Sanat.
Sarı, M. (2022). Küresel siyaset bağlamında Uygur sorunu. *Stratejik Araştırmalar Dergisi*, *20*(40), 115-145.

Tamgüney, A. (2024). *1949'dan günümüze Çin'in Doğu Türkistan politikaları* (Yüksek lisans tezi, İstanbul Sabahattin Zaim Üniversitesi, Lisansüstü Eğitim Enstitüsü).

Tokgöz, A. F. (2025). *Küresel güçlerin çekim alanında Orta Asya'nın stratejik yeniden konumlanışı* (Analiz No: 59). Diplomatik İlişkiler ve Politik Araştırmalar Merkezi [DİPAM].

Yılmaz, V. & Telsaç, C. (2021). Kriz Yönetimi Bağlamında Türkiye'de Göç ve Uygulanan Politikalar Üzerine Bir Değerlendirme. İçinde V. Eren (Ed.), *Kamu Sektöründe Kriz Yönetimi: Kavram, Kuram ve Uygulamalar* (ss. 193-221). Nobel Yayınevi.

Huss, D. (2019). *Göç Politika Döngüsü ve Göç Krizi Yönetimi: Almanya, İtalya, Rusya, İsveç ve Birleşik Krallık'ı kapsayan karşılaştırmalı rapor.* Uluslararası Göç Politikaları Geliştirme Merkezi (ICMPD) / T.C. İçişleri Bakanlığı Göç İdaresi Genel Müdürlüğü.

Attar, D. K. (2026). Türk Devletleri Teşkilatı'nın Orta Koridor'daki Stratejik Rolü: Fırsatlar ve Jeopolitik Yansımalar. *Diplomatik İlişkiler ve Politik Araştırmalar Merkezi (DİPAM) Analiz*, Sayı: 82.

Yentürk, Y. (2025). Rusya'nın Şanghay İşbirliği Örgütü'ndeki Konumu: Sistematik Bir Değerlendirme. *Kent Akademisi Dergisi*, 18 (Uluslararası Girişimcilik Sosyal Bilimler Kongresi Özel Sayısı), 283-297.

Durdular, A. (2016). Çin'in "Kuşak-Yol" Projesi ve Türkiye-Çin İlişkilerine Etkisi. *Avrasya Etüdleri*, 49(1), 77-97.[cite: 1016]

WEB KAYNAKÇASI

https://calledges.com/politic/realpolitik-vs-idealpolitik

https://www.turkishnews.com/2025/09/21/yuzyilda-kuresel-guc-dengeleri-abd-bati-ve-kuresel-guneyin-cok-kutuplu-dunyadaki-rolu/

https://ansiklopedi.tubitak.gov.tr/ansiklopedi/gucler_dengesi_ve_kutupluluk

https://www.turkiyegazetesi.com.tr/kose-yazilari/sevil-nuriyeva/cok-kutuplu-dunya-mecburi-denge-ve-yeni-ittifaklar-1812914

https://ansiklopedi.tubitak.gov.tr/ansiklopedi/azinliklar

https://www.kocatepegazetesi.com/turk-soylular-artik-turkiye-de-yabanci-sayilmayacak/395879/

https://www.turkishnews.com/2025/11/02/turk-soylu-yabancilara-taninan-haklar/

https://www.goc.gov.tr/yabancilar-ve-uluslararasi-koruma-kanununda-gecici-koruma

https://alpertungaunal.av.tr/turkiyede-iltica-ve-uluslararasi-koruma-basvurusu-surec-ve-haklar/

https://turkinform.com.tr/dogu-turkistan-tarihsel-arka-plan-uzerine-bir-inceleme

https://www.uygurorgarshiv.com.tr/org/doguturkistan/TR/index.html

https://www.tamgaturk.com/birlemis-milletler-in-dogu-turkistan-raporu-ucuncu-yilinda-cin-in-zulmu-derinlesiyor/80576/

https://kureansiklopedi.com/tr/detay/1944-kirim-tatarlarinin-surgunu-48e10

https://portal.dpu.edu.tr/orhan.elmaci/makale_oku/342/bitmeyen-surgun-acisi-ahiska-turkleri

https://www.iletisim.gov.tr/turkce/haberler/detay/kuresel-krizlerin-cozumunde-anahtar-ulke-turkiye

https://usatam.org/yayinlar/gorus/ankarada-iyi-komsuluk-vurgusu-rusya-cin-antlasmasinin-25-yilinda-turkiye-ekseni

https://www.mfa.gov.tr/turkiye-rusya-siyasi-iliskileri.tr.mfa

https://www.mfa.gov.tr/turkiye-cin-halk-cumhuriyeti-siyasi-iliskileri.tr.mfa

https://www.ankasam.org/anka-analizler/orta-asyada-cok-vektorlu-dis-politika-tercih-mi-zorunluluk-mu/

https://www.mfa.gov.tr/sanghay-isbirligi-orgutu.tr.mfa